

Nr 159.

Av herr **Möllér m. fl.**, om utredning angående upprättande av en statens affärsbank.

På knappast något område inom vårt ekonomiska liv har utvecklingen under de senaste trettio åren varit så revolutionerande som inom bankväsendets. Omkastningar, förskjutningar och kapitalanhopningar ha ägt rum i betydande mått. Medan staten förr drev en avsevärd affärsbankrörelse, har denna numera så gott som monopoliserats av privatbankerna. Som mellanhänder mellan penninginsättare och låntagare intaga dessa banker en fullkomligt dominerande ställning. Inom bankernas krets ha några få erhållit jättelika proportioner och samlat en betydande makt över det ekonomiska livet. Aldrig förr har vårt land haft att uppvisa en kapitalkoncentration av tillnärmelsevis sådana mått. Storbankerna kunna i ej oväsentlig grad öva ekonomiskt tryck ej mindre på industri och övriga näringar än även på staten och kommunerna, direkt vid förhandlingsbordet, indirekt genom sina förbindelser med män i inflytelserika ställningar inom samhällslivets olika områden. Denna utveckling, som rastlöst fortsatt under hägnet av 1897 års riksbankslag och 1911 års banklag, ligger oss för nära för att vara fullt fattbar till innebörd och konsekvenser. Den kan sägas vara delvis betingad av stordriftens genombrott, samtidigt som den underlättat densamma. Men å andra sidan äro förvisso många medvetna om, att denna utveckling i sig innesluter faror och riskmoment, varav såväl vårt som andra länder, där motsvarande företeelser visat sig haft vissa förkänningar. Hur väldig och omstöpande bankväsendets omdaning under här nämnda tidsperiod verkligen varit, torde några få siffersammanställningar vara tillräckliga att visa.

I början på 1890-talet utgjorde riksbankens fonder omkring hälften av samtliga privatbankers och dess omslutning en femtedel. Den drev också en för dåtiden omfattande in- och utlåningsrörelse med allmänheten. Utan att vara avsett, åtminstone för andra kammarens vidkommande, verkade de sedeltäkningsbestämmelser, som beslötos vid 1897 års riksdag, förbudet för riksbanken av inlåning mot räntegottgörelse på depositionsräkning jämte vissa andra omständigheter dithän, att en avveckling av riksbankens direkta utlåning till allmänheten alltmer ägt rum, en utveckling som understundom medvetet torde hava befrämjats av riksbanksledningen. Om man förutsett denna utveckling, hade man säkerligen icke i samband med och omedelbart efter riksbankslagets antagande utbyggt riksbankens nät av filialkontor till ungefär dubbla antalet. 1889 års bankkommitté hade bland annat gjort gällande, att kontoren såsom »sedelspri-

Bihang till riksdagens protokoll 1928. 3 saml. 41 häft. (Nr 159.)

dare» kunde förse handel och näringar med medel på billiga villkor samt att inrättandet av sådana kontor var en förutsättning för den högeligen eftersträfvansvärda fördelen av ett utbildat check- och clearing-system. Ännu år 1910 hade fullmäktige i riksbanken den åsikten, att riksbanken borde utsträcka sin verksamhet till mera betydande affärscentra i landet och att centralbanken för att rätt kunna fylla sin uppgift borde uppehålla direkta förbindelser med industri och handel, vilket framgår av följande utdrag ur en skrivelse från bankofullmäktige till bankoutskottet vid 1910 års riksdag i samband med förslag från fullmäktige om inrättandet av ett avdelningskontor i Norrköping.

»Enligt fullmäktiges åsikt är det icke blott i allmänhetens utan även i riksbankens intresse, att bankens verksamhet utsträcker till de mera betydande affärscentra i landet. Även om en centralbank kan i många hänseenden betecknas såsom en bankernas bank i landet, har man dock insett nödvändigheten av att centralbanken, för att rätt kunna fylla sin uppgift som sådan och följa med affärlivets växlingar, jämväl uppehåller direkta förbindelser med industri och handel. Men för detta ändamål är det en förutsättning, att riksbanken skall genom egna organ vara representerad på de större affärsplatserna. I de flesta länder på kontinenten har denna tendens redan länge gjort sig gällande, och antalet avdelningskontor i de stora centralbankerna i Tyskland, Frankrike, Österrike m. fl. länder räknas därför i hundradetal.»

Skrivelsen är undertecknad av följande fullmäktige: S. von Friesen, bankir Weber, frih. K. Langenskiöld, R. Törneblad, Carl Berg, Olof Jons-son och R. Norberg.

En blick i riksbankens årsbok är tillräcklig för att visa, hurusom i lagen medgivna rörelsegrenar icke blott relativt gått tillbaka i jämförelse med kapitalmarknadens utveckling i övrigt utan rent av förkrympt till rudimenter.

Antalet i riksbanken direkt diskonterade växlar utgjorde för nedan-nämnda år:

1904	48,300	1916	11,600
5	54,200	7	12,500
6	54,800	8	13,700
7	62,200	9	6,200
8	61,100	1920	9,000
9	62,700	1	10,300
1910	45,400	2	10,100
1	40,400	3	11,500
2	40,300	4	13,700
3	26,800	5	15,400
4	16,800	6	18,400
5	11,600		

Uppgifterna äro hämtade ur riksbankens årsböcker. Den stora nedgången från 1912 till 1913 motsvaras beträffande rediskonterade växlar av en kraftig stegring, från 318,500 st. till 409,100 st., vilket ytterligare framhäver tillbakagången för den direkta diskonteringen samma år.

Utvecklingen av riksbankens och samtliga privatbankers fonder och omslutning framgår av nedanstående tabell.

Tabell I. Riksbankens och samtliga privatbankers egna fonder och omslutning.
(I milj. kr.)

Vid utgången av	Riksbanken		Samtliga privatbanker	
	Egna fonder ¹	Omslutning	Egna fonder	Omslutning
1903	57	283	304	1,577
1908	60	362	553	2,400
1913	62.5	430	653	2,848
1918	62.5	1,052	1,092	6,930
1926	62.5	826	814	5,382
Nov. 1927	62.5	708	810	5,411

¹ Fonden för avbetalningslån, t. o. m. 1917 uppgående till 12.5, numera 39.5 miljoner kronor. ej inräknad.

De största privatbankernas fonder och omslutning för åren 1903 och 1917 återgivas här nedan i tab. II och III efter av 1917 års bankkommitté uppgjord statistik, intagen å sid. 5 i betänkande nr 3.

Tabell II. De största privatbankernas fonder och omslutning vid utgången av år 1903.

Banker	Egna fonder		Omslutning	
	milj. kr.	i procent av alla bankers	milj. kr.	i procent av alla bankers
Skånes enskilda bank	23.8	7.6	130.4	8.3
Skandinaviska kredit ab.	22.5	7.4	107.2	6.8
Stockholms enskilda bank	14.3	4.7	93.7	5.9
Bankab. Stockholm-Ovre Norrland ..	18.4	6.0	64.6	4.1
Ab. Stockholms handelsbank	18.0	5.9	63.8	4.0
Bankab. Södra Sverige	14.3	4.7	56.2	3.6
Härnösands enskilda bank	12.8	4.2	70.9	4.5
Göteborgs enskilda bank	11.9	3.9	57.2	3.6
Sundsvalls enskilda bank	10.9	3.6	53.4	3.4
Ab. Skånska handelsbanken	8.9	2.9	29.8	1.9
Mälareprovinsernas enskilda bank ..	8.1	2.7	46.8	3.0

Tabell III. De största privatbankernas egna fonder och omslutning vid utgången av år 1917.

Banker	Egna fonder		Omslutning	
	milj. kr.	i procent av alla bankers	milj. kr.	i procent av alla bankers
Skandinaviska kredit ab.	150	16.0	925.7	17.3
Ab. Stockholms handelsbank	140	14.9	788.1	14.7
Stockholms enskilda bank	72	7.7	403.1	7.6
Ab. Göteborgs bank	67	7.2	346.8	6.5
Bankab. Södra Sverige	45	4.8	295.5	5.5
Ab. Mälareprovinsernas bank	42	4.5	274.8	5.1
Värmlands enskilda bank	38	4.1	210.0	3.9
Sydsvenska kredit ab.	34	3.6	244.3	4.6
Sundsvalls enskilda bank	34	3.6	119.2	2.2
Ab. Industribanken	33	3.5	126.9	2.4
Ab. Skånska handelsbanken	27	2.9	188.3	3.5
Upplands enskilda bank	25	2.7	126.9	2.4
Ab. Göteborgs handelsbank	19	2.0	153.2	2.9
Smålands enskilda bank	19	2.0	104.7	2.0

I ovanstående förteckning är Stockholms intecknings garanti aktiebolag uteslutet, vars verksamhet icke är fullt jämförbar med de övriga bankernas.

Huru de tio största privatbankernas egna fonder och omslutning ställde sig vid utgången av år 1926 samt november 1927, framgår ur nedanstående tabell. Därjämte har intagits en jämförelse mellan totalsummorna för de 10 största bankerna och samtliga privata affärsbanker.

Tabell IV. De tio största privatbankernas egna fonder och omslutning vid utgången av år 1926 samt november 1927.

B a n k e r	Vid utgången av	Egna fonder		Omslutning	
		milj. kr.	i procent av alla bankers	milj. kr.	i procent av alla bankers
Ab. Svenska handelsbanken	1926	116.8	14.4	1,270.9	23.6
	nov. 1927	120.0	14.8	1,267.9	23.4
Skandinaviska kredit ab.	1926	182.0	22.2	1,013.0	18.8
	nov. 1927	182.0	22.5	1,015.8	18.6
Ab. Göteborgs bank	1926	78.7	9.7	520.4	9.7
	nov. 1927	78.7	9.7	530.4	9.8
Stockholms enskilda bank	1926	100.0	12.3	424.4	7.9
	nov. 1927	100.0	12.3	447.2	8.8
Ab. Sydsvenska banken	1926	34.0	4.2	199.0	3.7
	nov. 1927	34.0	4.2	200.9	3.7
Värmlands enskilda bank	1926	25.2	3.1	196.8	3.7
	nov. 1927	25.9	3.2	194.5	3.6
Ab. Göteborgs handelsbank	1926	20.0	2.5	195.6	3.6
	nov. 1927	20.1	2.5	194.6	3.6
Upplands enskilda bank	1926	32.3	4.0	183.5	3.4
	nov. 1927	32.8	4.0	183.1	3.4
Sundsvalls enskilda bank	1926	32.5	4.0	164.7	3.0
	nov. 1927	32.5	4.0	165.3	3.0
Ab. Jordbrukarbanken	1926	20.1	2.5	159.6	3.0
	nov. 1927	20.1	2.5	167.0	3.1
Ovanstående tio banker	1926	641.6	78.9	4,327.9	80.4
	nov. 1927	645.6	79.7	4,366.7	80.7
Samtliga banker	1926	813.6	—	5,381.9	—
	nov. 1927	810.4	—	5,411.3	—

Anmärkas bör, att bankerna i denna tabell hava ordnats efter omslutningens storlek, icke efter fondernas. Därigenom har Svenska handelsbanken kommit först, ehuru dess redovisade fonder betydligt understiga Skandinaviska kreditaktiebolagets.

Då det torde vara av intresse för bedömandet av bankväsendets läge samt proportionen mellan större banker och mindre, lämna vi här nedan i tab. V uppgifter å fonderna och omslutningen även för samtliga mindre banker samt för Stockholms intecknings garanti aktiebolag, varvid vi dock inskränkt oss till uppgifter allenast för utgången av år 1926.

Tabell V. De mindre bankernas egna fonder och omslutning vid utgången av år 1926.

Banker	Egna fonder		Omslutning	
	milj. kr.	i procent av alla bankers	milj. kr.	i procent av alla bankers
Skaraborgs enskilda bank	17.2	2.1	128.9	2.4
Södermanlands enskilda bank	19.4	2.4	119.1	2.2
Östergötlands enskilda bank	14.2	1.7	112.5	2.1
Smålands enskilda bank	12.6	1.6	105.2	2.0
Enskilda banken i Vänersborg	15.1	1.9	102.5	1.9
Norrköpings enskilda bank	13.5	1.7	61.3	1.1
Ab. Jämtlands folkbank	6.0	0.7	32.4	0.6
» Gotlands bank	4.4	0.5	25.5	0.5
» Örebro folkbank	3.0	0.4	19.9	0.4
» Göteborgs folkbank	4.3	0.5	19.7	0.4
» Borås bank	5.1	0.6	19.0	0.4
Bank ab. Norden	5.4	0.7	18.4	0.3
Ab. Dalslands bank	2.2	0.3	18.2	0.3
» Kreditbanken	4.8	0.6	14.2	0.3
» Skånska banken	4.4	0.5	14.2	0.3
» Norrköpings folkbank	2.0	0.2	13.0	0.2
» Sundsvalls kreditbank	2.2	0.3	7.2	0.1
» Luleå folkbank	1.2	0.1	7.0	0.1
» Bohusbanken	1.6	0.2	5.5	0.1
» Hjo bank	1.4	0.2	4.2	0.1
Stockholms intecknings garanti ab. ...	32.0	3.9	206.1	3.8
Samtliga ovanstående banker	172.0	21.1	1,054.0	19.6
Övriga tio banker	641.6	78.9	4,327.9	80.4
Samtliga banker	813.6	100.0	5,381.9	100.0

Ovanstående i tabeller IV och V lämnade uppgifter per utgången av år 1926 avse 31 stycken banker. Sedan dess ha Norrköpings enskilda bank och Östergötlands enskilda bank sammanslagits till Östergötlands enskilda bank och Bankaktiebolaget Norden uppgått i Södermanlands enskilda bank, varigenom antalet nedgått till 29 stycken. Från och med år 1928 har antalet stigit till 30 genom att Aktiebolaget Diskontobanken börjat sin verksamhet.

De egentliga storbankernas relativa betydelse framgår ur nedanstående tabell VI.

Tabell VI. Storbankernas relativa betydelse.

Banker	Vid utgången av	Omslutning	Fonder	Inlåning	
		Milj. kronor	Milj. kronor	Milj. kronor	
Ab. Svenska handelsbanken ¹	1917	788	140	465	
	1926	1,271	117	884	
	nov. 1927	1,268	120	902	
Skandinaviska kredit ab.	1917	926	150	² 303	
	1926	1,013	182	536	
	nov. 1927	1,016	182	573	
Ab. Göteborgs bank.....	1917	347	67	220	
	1926	520	79	369	
	nov. 1927	530	79	377	
Stockholms enskilda bank.....	1917	403	72	232	
	1926	424	100	249	
	nov. 1927	447	100	260	
Storbankerna tillsammans	1917	2,464	429	1,220	
	1926	3,228	478	2,038	
	nov. 1927	3,261	481	2,112	
Samtliga banker, 55 stycken	1917	5,342	936	3,221	
	» » 31 »	1926	5,382	814	3,453
	» » 29 »	nov. 1927	5,411	810	3,552
Storbankerna i procent av samtliga ...	1917	45	46	38	
	1926	60	59	59	
	nov. 1927	60	59	59	

¹ År 1917 avser Ab. Stockholms handelsbank.

² I tabell, intagen å sid. 11 i den utredning av professor Cassel, som fogats till 1917 års bankkommittés betänkande nr 3, är inlåningen den 31 december 1917 felaktigt angiven för Skandinaviska kreditaktiebolaget.

Där står: 303.8 milj. kronor, vilket bör vara 443.8 milj. kronor.
 Summan för storbankerna utgör 1,219.8 » » » » » 1,359.8 » »
 Tillhörande procenttal utgör 37.8 » » » 42.2.

Efterföljande tabell utvisar, hur bank- och sparmedlens förvaltning vid angivna år varit och är fördelad mellan riksbanken, privat- och sparbankerna samt postsparbanken. Tabellen är hämtad ur 1917 års bankkommittés betänkande nr 6 samt kompletterad för utgången av åren 1918, 1926 och november 1927.

Tabell VII. Bank- och sparmedel (miljoner kronor).

Vid utgången av	Riksbanken			Privatbankerna			Sparbankerna	Postsparbanken	Summa
	fonder	inlåning		fonder	inlåning		inlåning	inlåning	
		giro	depositions-räkning		upp- och av- samt löp. räkn.	övriga räkningar			
1895	55.0	21.1	8.0	129.7	91.1	340.3	339.8	38.4	1,022.0
1903	57.1	47.7	—	304.5	137.5	777.5	531.5	54.5	1,910.3
1908	60.4	52.5	—	553.5	170.1	1,224.5	713.6	46.4	2,821.0
1913	62.5	107.9	—	652.8	227.5	1,464.5	952.6	48.0	3,515.8
1918	62.5	134.2	—	1,091.7	¹ 1,229.2	3,273.1	1,623.0	74.7	7,488.4
1926	62.5	204.4	—	813.6	681.8	2,771.3	2,621.0	189.6	7,344.2
nov. 1927	62.5	103.6	—	810.4	717.5	2,835.3	ej känd	202.0	—

¹ Felaktig siffra i 1917 års betänkande.

Jämförelsen i förestående tabell mellan riksbanken och privatbankerna visar, att riksbanken ifrån att, som förut nämnts, i början av 1890-talet ägt egna fonder uppgående till hälften mot samtliga privatbankers och en omslutning uppgående till en femtedel av privatbankernas samlade omslutning, icke ökat fondbildningen varken relativt eller absolut under den rastlösa utvecklingsperiod, som näringar, bankväsende och kreditgivning undergått sedan tillkomsten av 1911 års banklag. Riksbankens fonder utgjorde sålunda vid utgången av november månad förra året blott en trettondedel och omslutningen endast mellan en sjunde- och en åttiondedel av samtliga privatbankers.

Medan riksbanken i jämförelse med de största privatbankerna var för sig även vid tidpunkten för och de följande åren efter gällande riksbankslags antagande väl hävdade första rangplatsen, vad såväl egna fonder som omslutning beträffar, så är förhållandet nu omvänt. Ännu år 1903 hade riksbanken mera än dubbelt så stora egna fonder som den största privatbankens egna fonder. Det behövdes i det närmaste en sammanslagning av de tre dåvarande största privatbankernas egna fonder för jämnställdhet i detta hänseende med riksbanken. Omslutningen var likaledes år 1903 större än någon enskild privatbanks, den översteg med bortåt 50 miljoner kronor de två största privatbankernas sammanlagda omslutning och var mera än dubbelt så stor som den största privatbankens. De sista för tiden vid denna motions utskrivande tillgängliga siffrorna uppvisa, att en av storbankerna förfogar över omkring tre gånger så stora egna fonder som riksbanken, att en annan har nära dubbelt, att en tredje har mer än halvannan gång så stora och att den fjärde har 16 miljoner kronor större belopp i egna fonder än riksbanken. (Riksbankens avbetalningsfond,

som har en särskild ställning, däri icke inräknad. Ej heller den omständigheten, att riksbanken plägar förfoga över föregående års vinstmedel för löpande år.) Vilken betydelse man än må tillerkänna eller fränkänna den här gjorda jämförelsen, så torde den slutsatsen ändå ej kunna undgås, att riksbankens direkta kreditförmedling inom landet till allmänheten, om den skulle hållit jämna steg med den allmänna utvecklingen i övrigt, hade förutsatt såväl ökad fondbildning som en mera utvidgad omslutning.

I den tabell, som upptar jämförelse beträffande bank- och sparmedlens fördelning mellan riksbanken, privatbankerna, sparbänkerna och postsparbanken, kan utläsas, vilken roll var och en av dessa kategorier spelar i fråga om förvaltningen av ifrågakvarande medel. Privatbankerna intaga, som kunde förväntas, den främsta platsen som förvaltare av ifrågakvarande sparkapital. Det verkliga inflytande över kreditgivningen, som numera tillkommer dessa banker, återspeglas i en jämförelse mellan de största bankernas fonder och omslutning (Tab. II, III och IV).

Av landets 70 privatbanker förfogade vid 1903 års utgång de 10 största över cirka 46 procent av samtliga bankers omslutning. De 4 största bankerna inneslöto 25 procent av totalomslutningen. Som framgår av tabell II, var fördelningen av det förvaltade kapitalet ganska jämn. De olika provinserna och orterna voro också företrädade av banker med lokal betoning.

Vid utgången av år 1917 hade denna bild radikalt förändrats. De största då befintliga 10 bankerna hade kommit att behärska nära 72 procent av samtliga bankers omslutning. Vid det förhållandet, att antalet banker nedgått från 70 till endast 53 här ifrågakvarande år, blev kapitalkoncentrationen ännu mera utpräglad. Den fortsatte emellertid alltjämt genom nya sammanslagningar och fondökningar. Skånska handelsbanken och bankaktiebolaget Södra Sverige med 35 resp. 45 miljoner kronor i egna fonder samt med 230 resp. 344 miljoners omslutning¹ köptes år 1919 av de två största storbankerna, vilka därigenom kommo att ensamma förfoga över omkring 40 procent av samtliga de svenska bankbolagens omslutning. Även andra banksammanslagningar ägde rum, och sedan kom depressionstiden med den omstöpning, som är allmänt känd och som ytterligare förminskat och försvagat provins- och ortsbankerna.

Det framgår sålunda av tabell IV, att storbankernas värde ytterligare ökats. De tvenne största storbankerna ha nämligen höjt sin andel av samtliga privatbankers omslutning med ytterligare 2 procent till 42.2 procent. Som jämförelse behöver endast påpekas, att motsvarande procent-siffra för Jordbrukarbankens del utgör blott 3 procent. De fyra storbankerna hava, som också framgår ur novemberrapporten 1927, omhändertagit 60 procent av samtliga svenska affärsbankers omslutning, d. v. s. icke mindre än tre milliarder två hundra sextioen miljoner kronor. De tio största bankerna förfoga över icke fullt 81 procent, vadan på återstå-

¹ Se sid. 6 i 1917 års bankkommittés betänkande nr 3.

ende banker komma allenast något över 19 procent av samtliga affärsbankers omslutning.

Samtidigt har från år 1917 antalet banker minskats med ytterligare 23 banker och uppgår numera till endast 30. Av de 10 största bankerna äro att observera Sydsvenska banken, Vermlands enskilda bank och Göteborgs handelsbank, vilka rekonstruerats med hjälp från aktiebolaget Kreditkassan samt i de förstnämnda fallen även med stöd från storbanks-håll. Bland de 20 mindre bankerna torde med en till sannolikhet gränssande visshet åtskilliga vara i beroende av en eller annan större bank.

De fyra storbankernas verkliga inflytande gent emot de 26 övriga affärsbankerna förhåller sig följaktligen icke proportionellt till procentsiffrorna 60 och 40; den förra siffran får ökas åtskilligt och den senare minskas med motsvarande belopp. De fyra storbankerna öva, där intressena sammanfalla, en samlad makt över det ekonomiska livet, vars räckvidd är stor och mot vilken varken någon enskild sammanslutning eller utan svårighet ens staten med riksbanken i spetsen i detta nu kan uppställa en tillräcklig motvikt.

Även från en annan utgångspunkt är det möjligt att bilda sig en föreställning beträffande den omgestaltung inom kreditförmedlingen, som bank- och kapitalkoncentrationen medfört. Man behöver endast taga del av namnen på alla de banker, sparkassor och sparbanker, som uppgått i en eller annan större bank. Som ett typiskt exempel tjänar exempel Svenska handelsbanken.

Senaste bankmatrikel upptar nedanstående namn å av denna storbank övertagna banker och kreditinrättningar:

år 1893 *Kommanditbolaget Louis Fraenkel & C:o,*

år 1906 *Bankfirman Julius Geber & C:o,*

år 1914 *Bank ab. Norra Sverige,* som började verksamheten 1908 genom övertagande av

Härnösands enskilda bank, vilken under åren 1903, 1905 och 1911 övertagit

Norrbottens enskilda bank,

Ab. Örebro handelsbank och

Gävleborgs enskilda bank,

år 1916 *Ab. Jämtlands kreditbank,*

år 1917 *Ab. Norrlandsbanken,* som övertog den verksamhet, som tidigare drivits av Bank ab. Stockholm—Övre Norrland och dessförinnan av Västerbottens enskilda bank. Denna sistnämnda bank hade delvis efter hand övertagit följande filialkontor:

Filialbanken i Skellefteå,

Västerbottens läns filialbank,

Norrbottens läns filialbank samt

Filialbanken i Piteå. Bank ab. Stockholm—Övre Norrland hade dessutom övertagit

Ab. Dalarnes bank,
Ab. Gävleborgs handelsbank,
Ab. Söderhamns folkbank samt
Ab. Östersunds diskontobank,

år 1917 *Ab. Arbrå folkbank,*

år 1917 *Råneå folkkassa,*

år 1917 *Fellingsbro kreditkassa,*

år 1918 *Nysätra härads län- och sparkassa,*

år 1919 *Bank ab. Södra Sverige,* som tidigare upptagit följande banker:

Kalmar enskilda bank,

Ab. Oskarshamns folkbank,

Gotlands enskilda bank samt

Borås enskilda bank, som drivit bankrörelse sedan år 1866
 och övertagit verksamheten efter

Svenljunga sparbank,

Norra Kinds folkbank och

Ab. Herrljunga lantmannabank,

år 1921 *Ab. Ångermanlands folkbank,*

år 1926 *Ab. Mälarebanken,* vilken började sin verksamhet 1922 med över-
 tagande av *Ab. Mälareprovinsernas banks* rörelse. Denna senare
 hade år 1903 övertagit

Mälareprovinsernas enskilda bank, och båda bankerna hade i
 sig upptagit följande andra banker:

Ab. Föreningsbanken i Stockholm,

Ab. Bergslagsbanken,

Ab. Hallsbergs folkbank,

Hälsinglands enskilda bank,

Ab. Dalarnes folkbank,

Ab. Medelpads lantmannabank,

Ab. Provinsbanken samt

Storviks kreditbolag, Wikblom, Berglin & C:o.

Denna dödslista över självständiga ords- och provinsbanker kan lämp-
 ligen kommenteras med 1917 års bankkommittés omdöme, att »ordsbanker
 kunna, om de iakttaga nödig begränsning av sin verksamhet och ledas
 med försiktighet, hava betydelsefulla uppgifter att fylla och att upp-
 hörandet av självständiga provinsbanker icke alltid synes hava stått i
 överensstämmelse med allmänhetens och näringslivets intressen i orterna». Även
 kommitténs omdöme om planläggningen och genomförandet av bank-
 sammanslagningarna i allmänhet nödgas vi återge i detta sammanhang.
 Den yttrar:

»Det är kommitténs uppfattning, att de banksammanslagningar, som
 hittills ägt rum, ofta nog planlagts och genomförts efter väl ensidiga syn-
 punkter. Vid desamma har som regel i allt för hög grad hänsyn tagits

endast till den övertagande bankens och de säljande aktieägarnas ekonomiska intressen. Vid bedömandet av sammanslagningarna har däremot vanligen icke lämnats något utrymme för de synpunkter från det allmännas sida, som kunnat göras och ej sällan gjorts gällande beträffande den övertagande bankens utvidgning eller upphörandet av den övertagna bankens verksamhet. Den förra har i allmänhet endast till sig anslutit den senare för att vidga sitt verksamhetsområde och hastigt kunna öka omfattningen av sina bankmedel genom att komma i besittning av en sedan lång tid tillbaka upparbetad inlåningsverksamhet eller för att förvärva ett gott affärsklientel. Därvid har den övertagande banken som regel funnit med sin fördel förenligt att erbjuda ett högre pris för den övertagna bankens aktier än som motsvarats av deras marknadsvärde vid tidpunkten för sammanslagningen. Ej sällan har detta pris genom konkurrens mellan flera köpande banker uppdrivits till en höjd, som för den övertagande banken knappast synts försvarligt. För den övertagna bankens aktieägare har ett så högt pris för deras aktier inneburit en lockelse, som från deras sida blivit av avgörande betydelse för sammanslagningens genomförande. I vissa fall har en större eller mindre rubbning i den övertagna bankens ekonomiska förhållanden eller trycket av en befarad eller tillkommen konkurrens medverkat till sammanslagningen. Någon gång hava rent personliga motiv givit uppslaget till en sammanslagning. Emellertid torde man kunna säga, att banksammanslagningarna hittills som regel framkallats av utvidgningstendenser från den övertagande och aktieägareintressen från den övertagna bankens sida.»

En av våra fyra storbanker, Stockholms enskilda bank, har gått en annan väg för uppnående av sin maktställning, en väg som ur lottägarnas vinstsynpunkter icke synes hava varit den sämsta. Den har inskränkt sig till sitt gamla lokala verksamhetsområde, ej övertagit annan bank samt sedan 1914 endast genom gratisemissioner och intjänade vinster ökat sin fondbildning.

Stockholms enskilda banks grundfond och nettovinst.

(i 1,000-kronor.)

Vid utgången av år		Grundfond	Nettovinst	Utdelning i procent
1903		6,000	1,732	9
1904	(em. av 3 milj.) till pari	9,000	1,702	10
1905		9,000	1,906	12
1906	(em. av 3 milj.) till 200 procent	12,000	1,894	12
1907		12,000	2,097	12
1908		12,000	2,673	12
1909		12,000	2,464	12
1910	(em. av 3 milj.) till 200 procent	15,000	2,178	14
1911		15,000	3,020	14
1912		15,000	5,051	14
1913	(em. av 3 milj.) till 200 procent	18,000	6,049	14
1914		18,000	4,584	14
1915		18,000	5,061	14
1916	(em. av 6 milj.) gratis	24,000	25,380	14
1917		24,000	17,323	14
1918		24,000	8,843	14
1919		24,000	11,181	15
1920	(em. av 12 milj.) gratis	36,000	14,159	15
1921		36,000	9,758	15
1922		36,000	7,361	15
1923		36,000	9,438	15
1924		36,000	9,663	15
1925		36,000	9,276	15
1926	(em. av 9 milj.) gratis	45,000	7,323	15
Nov. 1927		45,000	—	—

Ovanstående tabell, uppgjord efter bankinspektionens rapporter och vederbörande banks bokslut, visar i hur hög grad och på vad sätt grundfonden ökats under åren 1903—november 1927, ävensom nettovinstens totalbelopp och utdelningsprocenten. Den borde rätteligen även upptagit kolumner för vinstbeloppen i procent av bokförd grundfond samt i procent av grundfonden med frändragning av gratisemissionerna för ett riktigt bedömande av förhållandet mellan inbetalt företagarekapital och vinstens storlek. Med hänsyn till att tidigare emissioner skett till överkurs av 200 procent, varvid halva inbetalningen förts till reservfonden, ha vi avstått härifrån.

Syftet att belysa det sätt, på vilket denna storbank utvecklats sig, kan även vinnas på följande sätt.

Grundfonden vid 1915 års slut var 18 miljoner kronor, och därefter ha lottägarna icke inbetalt ett enda öre, men erhållit en utdelning, som på papperet utgör 14—15 procent. Men därutöver har till lottägarna efter nämnda år utlämnats i gratisemissioner sammanlagt 27 miljoner kronor, vilket innebär, att grundfonden för sagda tid mer än fördubblats. Tages hänsyn härtill vid bedömande av utdelningens verkliga storlek i förhållande till det inbetalda kapitalet, så får man räkna med en helt annan och större utdelningsprocent än den i tabellen angivna. Hur mycket av fondökningen i sin helhet, som tillkommit genom vinstmedel, framgår av följande sammanställning.

Vid utgången av år 1903 hade Stockholms enskilda bank en grundfond, reservfond och dispositionsfond (kommanditfonden medräknas ej) av tillsammans	11.3 milj. kr.		
Under åren 1903—1926 inbetalade lottägarna ett sammanlagt belopp av	21.0	»	»
Vid 1926 års slut hade banken en sammanlagd grund-, reserv- och dispositionsfond av	92.5	»	»

Stockholms enskilda bank intager en särställning i det svenska bankväsendets historia. Dess vinster hava uppstått dels på en välskött utrikes rörelse, dels utav dess rörelse inom landet, och inkomsterna hava räckt till för både en hög utdelning och en stark fondering.

Tidigare framförda förslag och motiveringar för utvidgning av den statliga bankverksamheten.

Riksbankens tillbakaträdande från direkt beröring med allmänheten, dess relativa tillbakagång, privatbankernas överhandtagande välde över kreditgivningen till näringar och industri, den oerhörda kapital- och maktkoncentrationen hos några få storbanker, överhuvud den utveckling, som här ovan angivits, har i vida kretsar framkallat de allvarligaste betänkligheter. Såväl ute i landet som inom riksdagen har detta också tagit sig uttryck i en mången gång skarp kritik samt krav på statsmakternas ingripande. Det skulle föra för långt att relatera mera än en del av denna opinionsyttring.

1916 års
riksdag. Ett
ändrakam-
marbeslut.

Med anledning av motion i andra kammaren vid 1916 års riksdag frambyuren av en liberal ledamot, med begäran om utredning, huruvida och i vilken utsträckning riksbankens verksamhet borde ökas för att bättre kunna gagna staten och allmänheten, hade bankofullmäktiges majoritet i yttrande till bankoutskottet avstyrkt utredningen. En av fullmäktige, hr F. W. Thorsson, fann de i motionen framförda erinringarna vara av den vikt, att det enligt hans mening borde tagas under allvarlig omprövning, huruvida icke ett reglerande ingripande från statens sida genom inrättandet av en självständig statens bank, baserad på in- och utlåningsrörelse

och organiserad efter moderna principer, borde ifrågasättas. Bankoutskottet avstyrkte motionen, men fem reservanter framburo kritik emot riksbankens alltmera förlorade kontakt med allmänheten samt uttalade som sin uppfattning, att riksbankens allt tydligare utveckling att uteslutande bliva en bankernas bank ej längre borde fortsätta. Efter en längre debatt i andra kammaren antogs reservationen. Då första kammaren emellertid bifallit utskottets yrkande, hade denna utgång ingen annan omedelbar betydelse än som en opinionsyttring.

Vid påföljande riksdag återkom samme motionär med det förändrade yrkandet, att riksdagen måtte anhålla om utredning angående behovet av och sättet för en statens kraftigare reglerande verksamhet på den inhemska penningmarknaden medelst inrättande av en statsbank vid sidan om men i intimaste samband med riksbanken. I motiveringen anförde motionären ånyo, att den fortgående bankkoncentrationen och bankernas växande inflytande gävo dessa möjligheter till oskäligen vinst och att det måste framstå som ett oavvisligt och berättigat samhälleligt krav, att staten på bankväsendets liksom på näringslivets övriga områden erhöi medel i sin hand att ingripa reglerande. Då likväl riksbanken syntes böra bibehållas vid sina lagstadgade uppgifter, ifrågasatte motionären därför, att vid sidan om riksbanken men i nära kontakt med densamma och med utnyttjande av dess organisation borde upprättas en statsbank med uppgift att efter nutida principer bedriva bankrörelse.

1917 års riksdag. Motion om en statens affärsbank.

Denna gång tillstyrkte fullmäktige i riksbanken en utredning. De ansågo, att det kunde ifrågasättas, huruvida icke bankväsendets utveckling försiggått fortare än som betingats av näringslivets krav. Genom en överdrivet stark utveckling, t. ex. av fonder, avdelningskontor m. m., kunde bankerna bliva näringslivets herrar i stället för dess tjänare. Bankernas deltagande i fondhandeln, dels genom fondavdelningar, dels genom dotter- och emissionsbolag, ingav anledning till farhågor. Goda skäl funnos för en utredning angående vilka reglerande bestämmelser som kunde och borde vidtagas för att förhindra de antydda förhållandena att utveckla sig till skada för bankerna själva och för näringslivet. Beträffande inrättandet av en statsbank uttryckte fullmäktige vissa tvivel om huruvida en sådan åtgärd vore en riktig utväg.

Riksbanksfullmäktige tillstyrka utredning.

Bankoutskottet framhöi i sitt utlåtande, att av de uttalanden, som framkommit, syntes otvetydigt framgå, att ej blott riksbankens utveckling fortskridit i en riktning, som icke ansetts tillfredsställande, utan även att bankväsendet i sin helhet tagit en utveckling, som kunde medföra fara. Utskottet, som icke ville giva några direktiv rörande de åtgärder, som vid en blivande undersökning borde tagas i övertvägande, hemställde om utredning angående de ändringar i eller tillägg till gällande lagar och

Bankoutskottets förslag om skrivelse antages.

författningar eller *andra åtgärder*, vilka borde vidtagas till förhindrande av bankväsendets utveckling i en för staten och näringslivet skadlig riktning. Denna hemställan bifölls av riksdagen. Vid behandlingen i andra kammaren framhölls med anledning av att några direktiv ej angivits, att riksbankens organisation med dess över hela landet utsträckta nät av avdelningskontor borde utnyttjas, att en statlig upplåning kunde finna användning i de många företag, som staten genom sina nuvarande fonder av olika slag understödde, och att det borde utredas, huruvida riksbankens utveckling till en bankernas bank vore lycklig.

1917 års
bankkom-
mitté.

Med anledning av omnämnda riksdagsbeslut tillsatte Kungl. Maj:t den 22 september samma år den s. k. 1917 års bankkommitté, vars uppdrag emellertid icke kom att omfatta en allsidig utredning rörande det svenska bankväsendet utan allenast vissa i statsrådsprotokollet angivna finansiella frågor, närmast frågorna om emissionsverksamhetens ordnande och om bankkoncentrationen.

Efter två års tillvaro blev kommittén upplöst, innan den hann slutföra sitt arbete. Den åvägabragte ett värdefullt statistiskt material för belysning av bankväsendets utveckling fram till dåvarande tidpunkt och framlade vissa förslag, som vunnit bifall. Sålunda har antagits en bestämmelse, som förbjuder bankbolag att förvärva eller besitta lotter eller aktier i annan inhemsk bank ävensom att övertaga annat bankbolags rörelse, med mindre Konungen därtill lämnar tillstånd. (Vilket emellertid icke hindrade, att kort efter lagens antagande två stora, synnerligen omstridda banksammanslagningar tillstades, nämligen Skånska handelsbankens uppgående i Skandinaviska kreditaktiebolaget och bankaktiebolaget Södra Sveriges i Svenska handelsbanken, varigenom dessa båda storbanker kommo att representera icke mindre än 40 procent av samtliga de svenska bankbolagens dåvarande omslutning.) Vidare hava antagits vissa bestämmelser angående reglering av banks rätt till aktieförvärv, förbud för annan än Sveriges riksbank, bankaktiebolag och solidariskt bankbolag att i riket driva bankrörelse samt förbud att utan Konungens tillstånd uppehålla avdelningskontor å annan ort än där huvudkontoret är beläget.

Här må även erinras om att finansministern i särskild skrivelse den 30 januari 1918 begärde kommitténs yttrande över huruvida på grund av dåvarande exceptionella förhållanden det kunde anses påkallat att bereda rätt för riksbanken att mot räntegottgörelse mottaga penningar å depositionsräkning. Kommitténs majoritet ansåg, att nämnda förhållande icke påkallade en sådan åtgärd, medan tvenne reservanter uttalade sig *för* en sådan rätt såsom ett diskontopolitiskt hjälpmedel.

I ett senare avgivet utlåtande nr 6 rörande frågan om anordnande av statlig bankverksamhet, där kommittén delat sig på tre linjer, hade 4 ledamöter uttalat sig för att riksbanken borde beredas tillfälle att utöva ett tillbörligt inflytande på marginalen mellan privatbankernas ut- och

inlåningsräntor genom att erhålla rätt till inlåning mot räntegottgörelse. Proposition avläts till 1920 års riksdag om rätt för riksbanken att som diskontopolitiskt hjälpmedel mottaga penningar på deposition mot räntegottgörelse. Riksdagen biföll förslaget. Den riksbanken medgivna rätten har ännu icke tagits i bruk.

Beträffande övriga finansiella frågor, som kommittén enligt direktiven i statsrådsprotokollet haft att utreda, hava antingen positiva åtgärder avstyrkts av majoriteten eller också icke lett till resultat. Betydelsefulla uttalanden till förmån för ett aktivt statligt ingripande i kreditlivet förekommo dock både i kommitténs utlåtanden och i de till densamma anknutna särskilda utredningarna, uttalanden som i flera fall ännu äga full aktualitet och äro förtjänta av beaktande.

Vi fästa sålunda uppmärksamheten därå, att professor Knut Wicksell i en till bankkommitténs utlåtande nr 2 fogad avhandling även berört riksbankens kreditförmedling under mera normala förhållanden än som rådde vid dåvarande tillfälle.

Professor Wicksell förordar, att riksbanken utvidgar sin verksamhet.

Professor Wicksell framhåller, att den frågan för framtiden förtjänar det allvarligaste övervägande, huruvida icke riksbanken genom ett habituellt beviljande av ränta på inlån borde taga i sin hand en större del av *kreditförmedlingen* inom landet.

»Att den», fortsätter herr W., »fullkomligt väl är *i stånd* till detta, kan väl icke bestridas. Ju högre den sätter sin inlåningsränta i förhållande till sitt eget diskonto, desto mer minskas för de övriga bankerna och penninginstituten marginalen för en vinstgivande in- och utlåning och en desto större del kommer alltså på riksbankens anpart av alla sådana låneoperationer, som genom sin frihet från speciella risker eller sin övriga karaktär över huvud lämpa sig för en anstalt, där ämbetsmannarutinen enligt sakens natur är förhärskande. Att de övriga bankerna skulle ha något slags privilegium eller naturligt företräde med hänsyn till inlåning från allmänheten, vadan riksbanken icke borde bjuda dem konkurrens på detta område, synes mig vara ett skäligen ogrundat tal. Faktiskt är ju riksbanken vår äldsta bank, det är alltså tvärtom privatbankerna, som bjudit riksbanken konkurrens och slutligen med lagstiftningens tillhjälp alldeles trängt den bort från detta slags verksamhet.

Att allmänheten och affärslivet kunde ha stort gagn av ifrågasatta arrangemang synes mig likaledes självklart. Ju högre inlåningsräntan sättes, desto mera uppmuntras sparverksamheten, och tillgången på kapital blir desto rikligare, vilket i sin ordning bör föranleda till en permanent sänkning av utlåningsräntan, intill dess spänningen mellan räntesatserna endast bleve tillräcklig att täcka bankernas omkostnader och risk. Det är också klart, att en ju större del av landets affärsliv, som samlar sig i riksbankens hand, desto större blir dess makt över penningmarknaden. Den bör härigenom lättare bli i stånd både att genom ett tidigt höjande

av räntesatserna under en uppsvingstid förebygga överspekulation och kriser och att genom ett energiskt nedsättande av dem, när konjunkturen gå nedåt, motverka den kring sig gripande modlösa stämningen under en depressionstid.»

Författaren övergår därpå till att utveckla, att riksbanken genom att upptaga inlåningsrörelse mot ränta utan tvivel i betydlig mån skulle kunna minska privatbankernas vinster, men detta icke för att överföra dem i sin egen ficka utan genom att *överföra dem till allmänheten* i den dubbla formen av höjda inlånings- och sänkta utlåningsräntor. För egen del antog han, att det för affärsmännen måste skänka en känsla av ökad trygghet, om ledningen av kredit- och penningväsendet odisputabelt låge i händerna på en anstalt, som dels under oroliga förhållanden hade hela statens kredit att falla tillbaka på och dels genom sin sammansättning mindre borde vara utsatt för frestelsen att giva vika för tillfälliga eller enskilda intressen. Koncentrationen vore all bankrörelses själ, men när koncentrationen nått den omfattning, att den, såsom både i vårt lands och andra länders bankväsen alltmer skett, börjat antaga monopolistiska eller syndikalistiska former, pekade den enligt hans uppfattning ovillkorligen på *stats-regi* såsom det enda fullt rationella systemet.

Behandling av
frågan om
statlig bank-
verksamhet.
1917 års
bankkommittés
utlåtande nr 6.

Frågan om anordnande av statlig bankverksamhet behandlas i kommitténs utlåtande nr 6. Kommittén delade sig, som förut nämnts, på tre linjer. Sju ledamöter, ordföranden generaldirektör af Jochniek, professor Bäckström, syssloman Ekholm, riksgäldsfullmäktige Kobb, bankofullmäktige Lindgren, direktör M. Sommelius och nuvarande generaldirektör Örne, förordade med anslutning till ett tidigare uttalande av bankofullmäktige en utvidgning av riksbankens verksamhet till att även omfatta vanlig affärsbankrörelse, varvid riksbanken föreslogs uppdelad i tvenne fristående avdelningar, sedelavdelningen för drivande av ren centralbankrörelse och bankavdelningen för handhavande av inlåning från och utlåning till allmänheten. Fyra ledamöter, bankdirektör Bergqvist, bankspektör Krusenstjerna, v. häradshövding Philipson och professor Sommarin, ansågo, att någon utvidgning av den statliga bankverksamheten icke borde ifrågasättas men att däremot, som förut är nämnt, riksbanken borde medgivas rätt att som diskontopolitiskt hjälpmedel erhålla rätt till inlåning mot räntegottgörelse. Slutligen fanns en tredje grupp, nämligen bankdirektörerna Ahlström, Rydbeck och Marcus Wallenberg, professor Gust. Cassel och fabrikör Aug. Lindmark, vilken varken ansåg någon utvidgning av den statliga bankverksamheten eller några andra åtgärder för reglering av privatbankernas räntesättningar påkallade.

De 7 ledamö-
ternas skäl för
en utvidgad
statlig bank-
verksamhet.

Skälen till förmån för den förstnämnda linjen, allmänt kallad huvudreservationen,¹ torde här i de mera väsentliga delarna bära i korthet re-

¹ De 4 ledamöternas ståndpunkt är angiven som kommitténs förslag.

fereras. En utvidning av den statliga bankverksamheten, om än den icke komme att infria vissa överdrivna och uppenbart ogrundade förhoppningar eller bereda allmänheten fördelar beträffande lån mot lägre kvalificerade eller mindre bankmässiga säkerheter än som mottagas av privatbankerna, skulle dock, framhålles det, medföra åtskilliga andra fördelar för det allmänna.

Vad *utlåningsräntorna* beträffade, komme en sådan verksamhet icke att alldeles sakna inflytande. Då kommittén framhållit, att legitima skäl ej sällan kunde åberopas för de ränteskillnader, mot vilka klagomål förekommit, så följde härav icke, att anmärkningarna alltid eller ens oftast varit obefogade. I varje fall hade man ingen garanti för framtiden. Det syntes icke vara uteslutet, att bankerna för att hålla sig skadeslösa för stegrade skatter och för att uppnå en hög förräntning å sina oerhört ökade fonder skulle komma att i större utsträckning, än dittills skett, tillämpa högre räntesatser än de av riksbanken noterade. Det vore visserligen sant, att ett regulativ låge i konkurrensen bankerna emellan, men betydelsen härav finge icke överskattas, enär en kredittagare icke hade så lätt att frigöra sig från en äldre bankförbindelse och därför kunde tänkas få underkasta sig att betala en högre ränta. Riksbankens, låt vara i ringa omfattning, bedrivna utlåningsrörelse till allmänheten hade i viss mån bidragit till att privatbankerna i stort sett följt de räntesatser för olika lånekategorier, som riksbanken noterat. Detta riksbankens inflytande anses minskat, då riksbanken på senare tider avhållit sig från att belåna andra kvalificerade säkerheter än som kunde tjäna till supplementär sedeltäckning. Genom en återgång till en mera allsidig och affärsässig utlåning skulle riksbanken erhålla ökat inflytande på privatbankernas utlåningsräntor. Därest allmänheten hade kännedom om att krediter till officiella räntesatser stode mot fullgoda säkerheter till buds i riksbanken, skulle detta hava inflytande på privatbankernas framtida räntepolitik.

*Utlånings-
räntorna.*

Vad *inlåningsräntorna* beträffar, delade huvudreservanternas kommitténs uppfattning, att det kunde anses önskvärt att bereda inflytande från det allmännas sida på villkoren för den bankmässiga inlåningen, men ställde sig kritiska gent emot effektiviteten av det av kommittén förordade förslaget (de fyra ledamöternas linje). Det vore icke nog med en rätt till inlåning för riksbanken, denna borde även äga möjlighet att verksamt utnyttja densamma, något som icke vore fallet utan en för ändamålet anpassad organisation och en i kontakt med densamma stående kundkrets.

*Inlånings-
räntorna.*

Men ännu mera vägande skäl, än önskvärdheten av det allmännas inflytande på privatbankernas räntesättningar, talade för en utvidgning av den statliga bankverksamheten. Ingen uppmärksam iakttagare torde hava undgått att finna, att det privata bankväsendet jämsides med sin synner-

*Privatbanker-
nas makt över
samhällets
ekonomiska
liv.*

ligen starka utveckling vunnit en stadigt stigande makt över samhällets ekonomiska liv.¹ Den ökade makten framginge som en given följd av att bankerna faktiskt förfogade över en väsentlig del av landets sparkapital. Det vore ej erforderligt att besvara spörsmålet, huruvida bankerna missbrukat denna makt. Det vore nog att konstatera, att den existerade och tagit form av en oerhörd koncentration av inflytande över det ekonomiska området och att detta inflytande ständigt ökades genom bankverksamhetens fortsatta utveckling, banksammanslagningar och intimt samarbete mellan de större bankerna och till dessa anslutna olika finansgrupper. Det syntes uppenbart, att de farhågor, som denna utveckling framkallat, icke kunde avvisas som oberättigade eller överdrivna och att man därvid icke heller kunde slå sig till ro blott med en hänvisning till konkurrensen bankerna emellan. Att mot denna maktkoncentration vid varje tillfälle ställa erforderliga regulativ vore ur både samhällets och ur den privata bankverksamhetens synpunkter utomordentligt viktigt och borde vara föremål för statsmakternas oavlåtliga uppmärksamhet. Utan överskattning av betydelsen av en utvidgning av den statliga bankverksamheten vore en utvidgning dock ett steg i rätt riktning, ett led i en bättre avbalansering mellan allmänna och enskilda maktfaktorer. Det syntes på grund härav huvudreservanterna föga lämpligt eller tillrådligt, att staten, som förut i ej oväsentlig utsträckning deltagit i den vanliga bankverksamheten och fortfarande ägde ett därför avsett organ, allt mer och mer droge sig tillbaka från dylik verksamhet.

Staten egen affärsbank kunde tillgodose viktiga statsfinansiella intressen.

En utvidgad riksbanksverksamhet skulle vidare enligt reservanternas gent emot kommitténs motsatta mening kunna tillgodose viktiga statsfinansiella intressen. Staten hade, då den alltmer fått verkställa sin upplåning inom landet, blivit mer och mer beroende av de privata bankerna. Lämpligheten av att dessa blivit en outhärlig mellanhand vid den inrikes upplåningen kunde givetvis ifrågasättas. Som staten hittills saknat lämpliga organ för obligationsförsäljning till allmänheten, borde den kunna påräkna viktiga tjänster av en egen affärsbank. Den omständigheten, att staten varit hänvisad till privatbankerna såsom enda förmedlare och långgivare, syntes icke erbjuda garantier för att den vid varje tidpunkt skulle erhålla lån till så låg ränta, som över huvud vore möjligt med hänsyn till läget på penningmarknaden. Konkurrensen mellan privatbankerna borde icke överskattas. Det kunde tvärtom befaras, att bankernas inbördes samverkan vid genomförandet av lånetransaktioner åt staten kunde utvecklas till ett verkligt monopol, i den mån bankkoncentrationen fortskrede och bankerna för ändamålet bildade starka konsortier, varigenom konkurrensen eliminerades.

Om den föreslagna utvidgningen av riksbanken genomfördes, komme

¹ Kursiveringen gjord av oss.

den i nära kontakt med den kapitalplacerande allmänheten och finge en organisation, som kunde bliva ett användbart hjälpmedel för statens upplåning liksom för en utsträckt placering av riksgäldskontorets skattkammарväxlar. En motvikt mot ett gemensamt uppträdande av konsortier av storbanks skapades, och staten skulle sannolikt få en starkare och gynnsammare ställning vid förhandlingar angående lånefrågor. Men även i andra avseenden skulle en nämnd utvidgning bliva av betydelse, och undan för undan komme helt visst att för en från privatekonomiska intressen oavhängig bankverksamhet anmäla sig nya uppgifter.

Den föreslagna utvidgningen av riksbankens verksamhet skulle sannolikt, förmena huvudreservanterna vidare, medföra vissa fördelar för dess centralbankverksamhet men däremot knappast några olägenheter. Den skulle giva banken en friare ställning och öka dess inflytande över penningmarknaden samt underlätta och befrämja ett rätt handhavande av centralbankverksamheten. Befintligheten av riksbankens avdelningskontor underlättade genomförandet av den ifrågasatta utvidgningen. Dessa hade inrättats för bedrivande av affärsmässig bankrörelse, ehuru de kommit att få en alltmer begränsad verksamhet. Uppgiften att vara avdelningskontor för en snart renodlad centralbankverksamhet kunde emellertid knappast motsvara vare sig deras arbetsmöjligheter eller kostnader. Ett tillförande av vidgade arbetsuppgifter skulle minska kostnaderna för centralbankverksamheten, befrämja kontorens verksamhet och höja tjänstemännens arbetslust.

Riksbankens avdelningskontor äro inrättade för affärsmässig bankrörelse.

Sedan vidare huvudreservanterna som oberättigade avvisat kommitténs farhågor, att en utvidgning av den statliga bankverksamheten skulle på ett störande sätt ingripa i den privata bankverksamheten och skada dess soliditet och sunda utveckling, yttra de till sist några träffande ord om 1897 års riksdagskompromiss, som vi tillåta oss återge in extenso:

Kompromissen 1897.

»Det må slutligen erinras om, att den av oss föreslagna åtgärden ingalunda är av den revolterande beskaffenhet, som man på sina håll synes föreställa sig. Det är här icke fråga om något statsmonopol på bankverksamhet eller ens om något första steg i dylik riktning. Förslaget innebär icke upptagandet av något nytt, för svenska staten hittills främmande arbetsområde. Sveriges riksbank, världens äldsta nu existerande bank, har gamla traditioner på den vanliga bankverksamhetens område. Omfattningen av riksbankens rörelse av sådan art var, som kommittén påvisar, ännu på 1890-talet avsevärd i förhållande till de privata affärsbankernas rörelse. Andemeningen i 1897 års riksdagsbeslut torde hava varit, att denna verksamhet skulle i huvudsak fortsättas. Hade andra kammaren kunnat förutse, att den kompromiss, som då kom till stånd, skulle medföra en mera väsentlig tillbakagång av riksbankens utlåningsverksamhet och direkta beröring med näringslivet och allmänheten, så hade den sannolikt icke biträtt ett sådant beslut. Ifrågavarande kompro-

miss innebar, såvitt av riksdagsförhandlingarna framgår, ingen förbindelse till de privata bankerna, att riksbanken skulle avstå från sin förut bedrivna affärsverksamhet. Då inlåningsräntan på depositionsräkning bortogs, så skedde detta uteslutande av hänsyn till den nyupprättade centralbankverksamheten. Vid sidan av riksbanken stod då en relativt obetydlig privat bankverksamhet. Denna har sedan dess utvecklats till att omfatta praktiskt taget nästan all bankrörelse inom riket, under det att den statliga verksamheten på detta område reducerats till ett minimum. Riksbanken har dock fortfarande statsmakternas uppdrag att bedriva dylik verksamhet och den omfattande organisationen med avdelningskontor m. m., som huvudsakligen för detta ändamål kommit till stånd, kvarstår ännu orubbad, fastän till väsentlig grad berövad sina arbetsuppgifter.

Då kommittén återoppar den arbetsfördelning mellan den statliga och privata bankverksamheten, som föreslogs av 1881 års bankkommitté och vitsordar dess lämplighet som grundval för vårt banksystem, så måste erinras om, att denna ståndpunkt icke godkändes av särskilda utskottet vid 1897 års riksdag. I dess utlåtande, i vilket man torde böra söka motiveringen till andra kammarens ståndpunkt, uttalades, att riksbanken visserligen skulle med sina nya arbetsuppgifter i första hand bliva en reglerande bank, men att den samtidigt ej blott och bart skulle bliva förläggare för bankerna, utan även stå i direkt förbindelse med affärslivet.

Det skulle sålunda enligt vår uppfattning behöva anföras synnerligen vägande skäl för att riksbanken skulle förhindras från att åt sin fortfarande upprätthållna organisation på detta område söka återvinna en rörelse av samma art, som den tidigare bedrivit. Och detta så mycket mindre som det, efter vad vi förut påvisat, torde vara sannolikt, att en sådan återupptagen verksamhet skulle komma att öka det reglerande inflytande över penningmarknaden, som är riksbankens uppgift, och samtidigt för det allmänna medföra vissa betydelsefulla fördelar, vilka vid tidpunkten för 1897 års riksdagsbeslut icke hade någon aktualitet.»

Riksbanksfullmäktiges yttrande över betänkandet om den statliga bankverksamheten. En statens affärsbank förordas av majoritet.

I slutet av år 1919 avgåvo riksbanksfullmäktige till Konungen yttrande över bankkommitténs förenämnda betänkaande. Fullmäktiges majoritet anförde därvid, att privatbankernas växande maktställning och statsfinansiella hänsyn vore bestämmande för en anslutning till reservanternas motivering, i den mån denna principiellt ginge ut på att en utvidgning av den statliga bankverksamheten vore tillräddig. Fullmäktige yttrade bland annat:

»Genom privatbankväsendets snabba utveckling och starka koncentration under senare tid har privatbankernas inflytande inom näringslivets olika områden i hög grad ökats. Med ökad makt och därmed följande ökade möjligheter till maktmissbruk framträder behov av ökad kontroll. Det allmännas kontroll över privatbankerna representeras för närvarande av bankinspektionen. Men denna kontroll går huvudsakligen ut på att tillse,

att banklagens föreskrifter iakttagas. Härutöver är bankinspektionens uppgift närmast av rådgivande natur.

Ju starkare maktkoncentrationen på bankväsendets område blir, desto närmare till hands ligger faran för att monopolsträvanden skola göra sig gällande. Denna fara kan ej avfärdas med en hänvisning till den fria konkurrensen bankerna emellan och emellan olika banksammanslutningar. Det kan ej sägas, att dylika strävanden icke förmärkts. Området för statens upplåning lämnar exempel på tendenser i riktning mot monopol. Där finns sedan flera år tillbaka ett konsortium av storbanker, som när det gällt emission av statslån förskaffat sig en ställning, som närmar sig monopol. Visserligen plägar riksbanken deltaga i konsortiet, men detta beror därpå, att fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret sedan länge äro ense därom, att ingen emission av statsobligationer inom landet bör ske utan riksbankens medverkan. Utanför konsortiet stående privatbanker hava förgäves sökt inträde i detsamma.

Att riksgäldskontorets premielån placerats utan konsortiets medverkan kan betecknas som ett undantag från regeln. Det lider icke något tvivel, att icke en utvidgning av den statliga bankverksamheten till att omfatta även vanlig affärsbankrörelse skulle vara ett kraftigt medel till avvisande av monopolistiska tendenser från privatbankernas sida.

Storbankerna äga i svenska bankföreningen ett medel till utövande av ett dominerande inflytande över privatbankväsendet i dess helhet. En för statens räkning driven, av allmänna synpunkter ledd affärsbankrörelse torde på ett verksamt sätt kunna moderera detta mäktiga inflytande.

I likhet med reservanterna anse också fullmäktige, att en statsbank med en på den vanliga affärsbankrörelsens område genomförd organisation samt med vidsträckta direkta förbindelser med allmänheten skulle särskilt vid placeringen av statens obligationer och skattkamarväxlar vara riksgäldskontoret till stor nytta. En sådan bank borde hava goda förutsättningar för att bliva ledaren av bankernas förhandlingar med riksgäldskontoret i lånefrågor.

Fullmäktige hava sedan lång tid tillbaka med eftertryck hävdad den meningen, att riksbanken i möjligast vida utsträckning borde vara statens bankir. Riksbankens verksamhet på detta område har under de senare åren betydligt utvidgats. Vad som här återstår att göra, skulle i hög grad underlättas, om vid riksbankens sida stode en i intimt samförstånd med densamma arbetande statens affärsbank.

Fullmäktige bortse här ingalunda från de invändningar, som kunna riktas mot inrättandet av en statens affärsbank. Kommitténs majoritet andrager en rad motskäl, däribland även sådana, vilkas betydelse ej får underskattas. När fullmäktige i yttrande till 1917 års bankoutskott förordade den utredning, som sedermera anförtröddes åt 1917 års bankkommitté, uttalade fullmäktige vissa betänkligheter mot en sådan bank. Förhållandena äro emellertid nu väsentligen annorlunda än då. Behovet av ökad statlig

kontroll över privatbankväsendet samt angelägenheten av att möjligast gynnsamma förutsättningar skapas för tillgodoseende av de allt mer krävande statsfinansiella uppgifter, som i ständigt ökad omfattning göra sig gällande, har kommit fullmäktige att frånträda dessa betänkligheter.

Efter avvägning av de skäl, som kunna anföras för och emot inrättandet av en för statens räkning driven affärsbankrörelse, hava fullmäktige sålunda i likhet med reservanterna, herr af Jochnick m. fl., kommit till den övertygelsen, att en utvidgning av statens verksamhet till att omfatta sådan bankrörelse kan anses tillrådig.»

Beträffande formen för den statliga affärsbankverksamheten anförde fullmäktige vissa betänkligheter mot reservanternas organisationsförslag och förordade i stället upprättande av en särskild statens affärsbank, i intimt förbunden med riksbanken, samt hemställde, att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt särskilda sakkunniga att utreda, hur en sådan bank borde vara organiserad.

*Ordförandens
motivering för
anslutning.*

Ordföranden herr af Jochnick, med vilken deputeraden Olauson instämde, antecknade till protokollet, att ehuru de ansett lämpligast, att åtminstone tillsvidare den ifrågasatta utvidgningen av den statliga bankverksamheten borde äga rum inom riksbanken och att en utredning härom närmast borde varit att förordas, så kunde de dock från sin ståndpunkt finna även den av fullmäktige skisserade linjen vara önskvärd att låta utreda, varför de följaktligen kunnat biträda framställningen och detta så mycket hellre, som det kunde anses sannolikt, att skiljaktigheterna skulle komma att visa sig mera formella än reella.

*Hjalmar
Brantings
motivering för
anslutning.*

Herr Branting lät till protokollet anteckna följande särskilda yttrande: »Med min allmänna åskådning är självfallet, att jag måste finna privatkapitalets nuvarande envælde på affärsbankrörelsens område oförenligt med det allmännas intresse och med tidsutvecklingens krav. I allt högre grad har med den fortgående koncentrationen av bankväsendet så gott som hela vårt näringsliv kommit under kontroll och beroende av en liten krets finanskapitalister. Uppkomsten av ett sådant makteentrum utgör en uppenbar fara för den sunda demokratiska utveckling, som i det den skapar större social och ekonomisk likställighet mellan vårt samhälles medlemmar på samma gång fostrar dem för en högre, socialistisk produktionsordning.

Från dessa utgångspunkter får ju anordnandet av en statlig bankverksamhet en betydelse, som sträcker sig längre än till de närmast liggande praktiska synpunkter, vilka i fullmäktiges yttrande ställts i förgrunden. Men detta yttrande är dock, med sin syftning till att utvidga statens verksamhet på här ifrågavarande område och sitt klara betonande av vådan av privatbankernas växande maktställning, så lagt, att jag kunnat i huvudsak biträda detsamma. Ju större man tänker sig den framtida

omfattningen av statens verksamhet på kreditväsendets område och ju snarare man här motser vittgående förändringar, desto viktigare blir det, att staten med första börjar utbilda lämpliga organ för denna sin nya betydelsefulla uppgift.»

Av fullmäktiges sju ledamöter hade alltså fem enat sig om begärande av en utredning om inrättande av en statens affärsbank. Endast herrar Palme och Philipson avstyrkte med anförande av var sin motivering, såväl huvudreservanternas som fullmäktiges förslag till åtgärder och ansågo, att det vore tillfyllest, om riksbanken medgäves rätt att gottgöra ränta å depositionsräkning.

Tre ledamöter avstyrkte statlig affärsbankverksamhet.

Frågan om åtgärder mot den av privatbankerna uppnådda maktställningen över det ekonomiska livet kom för någon tid att undanträngas av de dramatiska händelser, som följde på högkonjunktorens förbytande i en lågkonjunktur. En stor del av bankerna hade under spekulationsraseriets dagar djupt intresserat sig i ny- eller ombildade företag och genom dotterbolag eller annorledes deltagit i den då lukrativa aktiespekulationen. Kreditgivningen hade ej alltid handhåfts med tillbörlig eftertanke. I flera fall hade alltför stora engagement tagits på en hand. Deflationen medförde en rad bankfallissement, och statsmakterna nödgades genom bildande av aktiebolaget Kreditkassan mildra verkningarna av den svåra finansiella krisen. Riksdagen, som ställde 50,000,000 kronors statsgaranti till Kreditkassans förfogande, kunde icke undgå att beakta vissa företeelser inom banklivet, som syntes icke blott mindre välbetänkta utan direkt skadliga för en sund bankverksamhet. En ny undersökning begärdes, varvid särskilt angavs bankernas utlåningsrörelse till emissions- och dotterbolag, prövning av banksammanslagningarnas skadlighet för näringslivet m. m.

En ny riksdagskrivelse och en ny bankkommitté.

Med anledning härav tillkallades fem sakkunniga, som avgivit förslag till vissa ändringar i nu gällande banklag, varav främst torde böra nämnas förslag om aktieförvärvsrättens upphörande samt förbud mot belåning i bank av aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idka emissionsrörelse. Utlåtandet har sistlidna höst varit utsänt på remiss.

Vid bankofullmäktiges remissutlåtande, vari kommitténs förslag tillstyrktes i huvudsak, var fogat ett särskilt principiellt uttalande av herr Kristensson, vilken anförde, att kärnpunkten i det moderna bankväsendets problem enligt hans mening vore frågan, huruvida och i vad mån de privata affärsbankernas faktiska monopolställning skulle lämnas orubbad eller ej. En kapitalkoncentration hade ägt rum vartill vårt land aldrig tidigare sett någon motsvarighet. En kvartett storbanker, kring vilka grupperades något dussintal i mer eller mindre beroendeställning varande

Ett principuttalande.

smärre affärsbanker, förfogade numera över en mycket stor del av landets sparkapital och hade tillvällat sig en ständigt ökad makt över det ekonomiska livet. Ej mindre de svenska näringsgrenarna utan även staten och landets större kommuner vore som kredittagare nödgade att i större utsträckning än som mången gång kunde vara skäligt och lämpligt foga sig uti de villkor och direktiv, som dessa storbanker uppställde.

Efter påpekande av att privatbankernas eventuella missbruk av en sådan makt icke lämpligen kunde regleras genom lagstiftning framhålles att för brytandet av storbankernas privatkapitalistiska envælde syntes det ofrånkomligen nödvändigt att staten skaffade sig en egen affärsbank. Härför talade förutom tillgodoseendet av viktiga statsfinansiella intressen jämväl behovet av större makt åt riksbanken i dess uppgift att vårda landets valuta. Genom en kapitalstark statens affärsbank — vare sig den organiserades som en avdelning av riksbanken eller som fristående men dock i diskontopolitiskt hänseende intimt förbunden med centralbanken — skulle det allmänna jämväl kunna tvinga privatbankerna att till industriens och näringslivets fromma avhålla sig ifrån en större marginal mellan in- och utlåningsräntorna än som vore betingad med hänsyn till en skälig avkastning på privatbankernas aktiekapital.

Förslag och yrkande.

Allvarliga betänkligheter hava som synes rests mot bankväsendets utveckling. Redan huvudreservanterna i 1917 års bankkommitté, bland vilka funnos män inom alla de politiska partierna, ansågo att farhågorna mot koncentrationen av makten över vårt ekonomiska liv icke kunde avvisas som oberättigade eller överdrivna. »Det måste», yttrade de, »tvärtom anses vara en både ur samhällets och ur den privata bankverksamhetens egna synpunkter utomordentligt viktig fråga, som bör vara föremål för statsmakternas oavlåtliga uppmärksamhet, att mot denna maktkoncentration vid varje tidpunkt ställa erforderliga regulativ». Om dessa ord, vilket vi för vår del anse, ägde helt och fullt berättigande för tio år sedan, så har sedan dess ingenting inträffat, som minskat deras sanningsvärde, tvärtom framgår det av den jämförande statistiken, att storbankernas makt och inflytande vuxit sig ännu starkare än vid nämnda tidpunkt. Och de åtgärder, som av statsmakterna vidtagits på lagstiftningens väg, kunna varken betecknas som synnerligen många eller som djupt ingripande. Den senaste bankkommittén har av kända orsaker ej ansett sig böra ingå i en prövning av förhållandena ur här särskilt ifrågasatta synpunkter. Dess uppgift var att undersöka vissa specificerade genom krisen aktualiserade kreditfrågor och föreslå botemedel för dessas avhjälpande.

Alltjämt föreligga alltså i stort sett ouppfyllda de gång på gång framförda kraven på åtgärder till skyddande av landets, dess industris och näringsars intressen gent emot missbruk av det överhandtagande storbanks-

väldet. Farorna äro så påtagliga, möjligheterna till missbruk så uppenbara, att samhället omöjligen kan undgå att på ett eller annat sätt verksamt ingripa. Men stora svårigheter möta att utfinna medel, som utan att skada legitima intressen och en sund utveckling dock äro tillräckligt verksamma. Banksammanslagningarna äro genomförda. Förvaltningen av större delen av sparmedlen dirigeras från direktionsrummen i storbankerna genom väldiga organisationer. Att upplösa dessa organisationer, även om det vore politiskt genomförbart, kan knappast på allvar ifrågasättas. Ej heller är det möjligt för staten att enbart genom restriktiv lagstiftning erhålla det grepp över kreditgivningen och bankernas skötsel i övrigt, som det allmännas intresse vid varje tillfälle kan kräva. Därtill är det ekonomiska livet för rörligt och mångskiftande, och en alltför långt gående och rigorös lagstiftning kunde komma att skada mer än den botade. Dessutom är en sund bankverksamhet väl så avhängig av de ledande personerna som av lagarna.

Vid övervägande av det medel, som på en gång är mest verksamt, lättast att använda samt förenat med minsta risk, för ett störande ingripande i en lugn och samhällsgagnande utveckling, stannar man ovillkorligen för: en sund statlig konkurrens. Här ovan äro refererade så många och starkt vägande skäl för statens aktiva uppträdande på affärsbanksområdet, att vi anse det överflödigt att i detta sammanhang vare sig ånyo uppräknade eller tillägga några nya. Det synes kunna räcka med en hänvisning till vad huvudreservanterna i 1917 års bankkommitté samt fullmäktige i riksbanken anfört i ärendet. I stället skola vi direkt övergå till att något beröra formen för en statlig affärsbanksverksamhet.

Som upprepade gånger påpekats, drev riksbanken tidigare en förhållandevis omfattande affärsbankrörelse. 1897 års riksbankslag bär uttryckligt vittnesbörd därom, att det icke var riksdagens mening, att riksbanken skulle så grundligt ändra karaktär, att de direkta förbindelserna med allmänheten skulle upphöra i så hög grad, som för närvarande är fallet. I lagen bibehölls rättighet för banken att driva flera sådana rörelsegrenar, som de längst gående teoretikerna för en renodlad centralbankverksamhet fördömde. Och de erfarna män med friherre Langenskiöld och Sixten von Friesen i spetsen, som inemot tjugo år efter nämnda lags antagande sutto som fullmäktige i riksbanken, ansågo det vara nödvändigt för centralbanken, om denna rätt skulle kunna fylla sin uppgift som sådan och följa med affärslivets växlingar, att uppehålla direkta förbindelser med industri och handel.

Ur många synpunkter och icke minst ur riksbankens egna synes banken sålunda icke böra, som hittills ägt rum, principiellt reducera sina direkta förbindelser med näringslivet. En utveckling i motsatt riktning, för riksbankens del sålunda en återgång till tidigare förhållanden, är i stället önskvärd. Såsom framgår av det föregående, kan riksbanken öka sin kontakt med affärslivet redan inom ramen för nuvarande bestämmelser.

Den har tillfälle, om dess ledning så vill, att knyta vid sig en kundkrets som stärker bankens egen ställning, ger den vidare översikt över det ekonomiska livet och, icke minst viktigt, sätter vapen i dess händer att möta eventuella missbruk av den makt som nu ligger koncentrerad hos storbankerna. Vi äro icke övertygade om att därigenom infördes en dualism i centralbankverksamheten. Men däremot kan det på goda grunder antagas, att riksbankens inflytande över privatbankernas politik komme att stärkas i icke ringa mån. Den enda rörelsegren, där riksbanken, ehuru även där i reducerad omfattning, bibehållit någon kontakt med allmänheten, nämligen direkta växeldiskonteringen, har dock medfört, att privatbankernas räntesatser (vi avse de verkliga och icke de på papperet noterade) i ifrågavarande fall visat den jämförelsevis största överensstämmelsen med riksbankens.

Ehuru det näppeligen torde behöva understrykas, vilja vi dock för undvikande av varje missförstånd framhålla, att vi icke äsyfta, att riksbanken bör avsäga sig privatbankerna som kunder eller ändra karaktär som centralbank. Men här liksom på flera håll i utlandet borde det för bankens egen skull i dess uppgift som valutavärdande centralbank och för att den skall kunna bibehålla greppet över penningmarknaden vara angeläget, att en rätt stor del av dess växelportfölj upptar direkt diskonterade växlar och att den i övrigt begagnar sig av möjligheterna till bevarande av en solid och konstant kundkrets. Att de direkta krediterna vid kristider skulle befaras bliva »frusna» har anförts som motskäl. Givetvis blir frusenheten i högsta grad beroende av det sätt, varpå fullmäktige handha kreditgivningen, men å andra sidan har erfarenheten från den senaste kristiden visat, att riksbankens krediter till privatbanker visst icke undgå »infrysning». Vid det förhållandet, att man icke har anledning antaga annat än att fullmäktige komma att iakttaga all den försiktighet, som kan vara av nöden, samt då vidare på grund av omständigheternas egen natur blott en del av riksbankens utlåning inom landet kan komma att lämnas direkt, synas farhågorna icke äga någon djupare grund. I varje fall skulle fördelarna betydligt överväga nackdelarna.

Ehuru en ökad direkt kreditgivning till allmänheten från riksbankens sida skulle vara av betydelse som motvikt mot storbankernas maktställning, så kan den dock icke få den omfattning, som är nödvändig för att hävda statens inflytande och i erforderlig grad trygga industri och näringar mot möjliga missbruk. Staten måste, om den skall kunna driva en sunt reglerande konkurrens, även upptaga inlåningsrörelse från allmänheten samt i övrigt driva fullt modern affärsbankrörelse. Detta måste på ett eller annat sätt anordnas.

Fullmäktige i riksbanken anförde i sitt här ovan omnämnda yttrande av den 4 december 1919, att tre vägar funnos för inrättande av en för statens räkning driven affärsbankrörelse: 1) inom riksbanken (huvudreservanternas förslag), 2) genom inrättande av en ny statsbank, 3) genom

förstatligande av någon redan bestående privatbank. Fullmäktige begärde utredning angående det andra alternativet. Sedan dess har emellertid denna fråga kommit i ett annat läge. Staten äger nu praktiskt taget alla aktierna i en full verksamhet befintlig affärsbank, Jordbrukarbanken. Lösningen av här ifrågakvarande problem bör därför anknytas till nu befintliga förhållanden.

En statens affärsbank synes lämpligen kunna inrättas på endera av följande sätt. Antingen löses frågan så, att riksbanken utvidgas till att omfatta även vanlig affärsbanksrörelse, på lämpligt sätt avskild från den rörelse, på vilken sedelutgivningen är baserad, och vartill ett utarbetat utkast som nämnts redan föreligger. I detta fall synes Jordbrukarbanken böra ingå i den nya avdelningen i riksbanken och bilda grundstommen i dennas rörelse, vilken därpå finge utbyggas och utvecklas med hänsyn till till det allmänna behovet och förevarande omständigheter. Eller också lägges statens affärsbankverksamhet fristående med den av staten ägda Jordbrukarbanken som utgångspunkt, i vilket fall riksbanken givetvis av valutavårdande skäl och för undvikande av en skadlig dualism i den statliga bankverksamheten borde beredas ett starkt inflytande på den fristående affärsbankens skötsel. Vilken väg som kan vara lämplig ävensom annan eventuell utväg bör självfallet bliva föremål för en närmare utredning.

Denna torde böra omfatta undersökning av och förslag till en fullt affärs- mässig organisation ävensom till ett rationellt utnyttjande av de olika näten av avdelningskontor samt dessas utbyggande till de affärscentra i landet, som nu ej äro företrädade av kontor i av staten ägd bank eller i annan sådan, som kunde komma att uppgå i den blivande statliga affärs- banken. Att det kapital, som numera av statsorgan insättas till förränt- ning i privatbanker, i regel borde överföras till statens affärsbank, torde få anses självfallet liksom att anordningar borde träffas, att statsmonopol och andra hel- eller halvstatliga företag, i den mån de omhänderhavda medlen icke äro av natur att böra ingå i statens giroräkning, företrädesvis måtte anlita denna bank för insättningar och krediter. Som naturliga kunder i banken torde även böra få räknas det stora flertalet kommuner, landsting och vissa allmänna stiftelser och inrättningar.

Den huvudsakliga delen av omslutningen finge väl dock antagas komma att härröra ur den inlåningsrörelse från allmänheten, som banken komme att bedriva. En bank, som har staten till ägare, erbjuder så stor trygghet för insättarna, att den i detta hänseende bör ha utsikter att väl hävda sin ställning utan att hålla andra räntesatser än som betingas av hänsyn till valutans vårdande och annat allmänt samhällsintresse. Givetvis måste utred- ningen taga sikte på lämpliga utvägar för ökande av bankens egna fonder i proportion till rörelsens gradvisa utökning. De tvenne sätt, som här ovan angivits, för lösande av frågan om en statens affärsbank, hava den fördelen, att staten från början icke behöver tillskjuta något mera avsevärt kapital. Detta bleve åter fallet, om staten skulle grunda en ny bank. Detta senare

sätt för frågans realiserande innesluter den risken, att en så bildad affärsbank från början lätt kunde komma att få övertaga en hel del krediter av mindre önskvärt slag, vilka privatbankerna kastade ifrån sig. Denna risk bör vara alldeles utesluten, om på sätt vi ifrågasätta affärsbanken endera anordnas som en avdelning inom riksbanken eller ock som fristående affärsbank. I båda fallen bygger man på en redan befintlig rörelse och utbygger denna stegvis och varsamt med hänsyn till det allmännas krav. De svårigheter, som kunna möta en statlig affärsbankrörelse, bliva icke större än att de kunna övervinnas. Att vissa privata intressen skola känna sig synnerligen illa berörda, kan förvisso icke undvikas, men här gäller det att skaffa staten ett maktmedel till en reglering av kredit- och bankförhållandena ur synpunkten av landets, näringarnas och det allmännas bästa. Någon osund konkurrens från statens sida ha vi icke avsett, och en sådan är säkerligen ej heller att befara. Det kan invändas, att den blivande affärsbanken till att börja med skulle erhålla för liten omfattning för att kunna få den betydelse, som är nödvändig med hänsyn till maktkoncentrationen inom det privata bankväsendet. Vi medgiva, att procentuellt sett blir statens affärsbankrörelse de första åren av en jämförelsevis ringa omfattning. Men därför får man ingalunda draga den slutsatsen, att den under dessa första år även skulle bliva betydelselös. Den torde tvärtom redan från början komma att få en icke ringa betydelse till motverkande av eventuella tendenser från privatbankernas sida att vilja missbruka sin maktställning, och dess inflytande komme att ökas i samma mån som den vunne tillslutning från allmänhetens sida. Faran för privatbankerna av en sådan tillslutning torde mana dessa till insläende på en sådan bankpolitik, att anledningarna för deras kunder att söka sig över till statens affärsbank skulle komma att nedbringas eller bortfalla. Men därmed hade också den statliga affärsbanken fyllt en av sina främsta uppgifter. I en blivande utredning torde säkerligen dessa och andra på frågan inverkan omständigheter beaktas vid utformningen av den organisation och de linjer, under och efter vilka den statliga affärsbanken bör arbeta.

Vi tillåta oss att i korthet sammanfatta här ovan angivna ståndpunkter och förslag. Storbankernas oerhörda makt över vårt ekonomiska liv är en fara. Staten måste mot denna makt ställa erforderliga regulativ. Nödiga och effektiva sådana kunna ej lämpligen vinnas på lagstiftningens väg, men däremot medelst statlig affärsbankverksamhet, som för övrigt ur statens egna finanspolitiska samt ur allmänt valutavärdande synpunkter är önskvärt. Riksbanken bör omedelbart inom riksbankslagens ram söka direkta förbindelser med allmänheten, vilket, om riksdagen gillar denna uppfattning, blir en sak för fullmäktige i banken att realisera. Men då denna rörelse med hänsyn till riksbankens karaktär av centralbank och lagens inskränkande bestämmelser måste bliva av endast begränsad art

erfordras dessutom och framför allt en fullt affärsmässig statlig bankverksamhet. Utredningen härom påyrkas.

Jordbrukarbanken, som äges av staten och vars oktroj förutsättes förlängd av årets riksdag, bör bilda stommen i den blivande statliga affärsbanken. Tvenne utvägar för frågans realiserande stå till buds. Antingen omorganiserar riksbanken på ett eller annat sätt så, att den erhåller en från sedelrörelsen skild affärsbanksavdelning, i vilken Jordbrukarbanken uppgår. Eller också erhåller den nya affärsbanken en fristående ställning i intim förbindelse med riksbanken. Även i detta fall bör Jordbrukarbanken utgöra utgångspunkten. Utredningen bör efter prövning av alla på frågan inverkan omständigheter utmyнна i förslag till fullt affärsmässig organisation samt sådana riktlinjer för affärsbankens skötsel, att såväl de valutavårdande som det allmännas och näringslivets intressen bliva tillgodosedda. Redan från början bör jämväl beaktas, att dualism i ledningen av statens bankverksamhet måtte förhindras. I övrigt böra utredningsdirektiven givas en sådan ram, att även andra uppslag och åtgärder i syfte att befästa den statliga bankverksamheten må kunna prövas.

På grund av det anförda få vi alltså hemställa,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t an-
hålla om utredning av lämpligaste formen för anord-
nande av en statens affärsbank.

Stockholm den 21 januari 1928.

Gustav Möller.

Rickard Sandler.

A. J. Bürg.

Ernst Wigforss.

Olof Olsson.
